

ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ НА ЧЕСТЬ ІОАННА БОГОСЛОВА В БІТОЛІ ТА ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ: ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ, НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, ВИПУСКНИКИ

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56032318300

Researcher ID: P-6617-2017

<https://orcid.org/0000-0003-0592-3907>

У статті досліджуються історичні зв'язки Підкарпатської Русі з одним із духовних закладів на Балканах – семінарією Іоанна Богослова в Бітолі. Схарактеризовано вкрай низький освітній рівень православного духовенства на початку 1920-х рр. Показано мережу православних семінарій в Королівстві сербів, хорватів та словенців в цей період. Спираючись на документи сербських та українських архівів з'ясовано етапи залучення студентів із Підкарпатської Русі до навчання в середніх і вищих духовних та богословських закладах королівства. Оцінюється роль єпископів-делегатів Сербської православної церкви, які найбільше прислужилися для від'їзду абітурієнтів на навчання в Македонію. Вперше в історіографії встановлено імена підкарпатців, котрі закінчили духовну семінарію та були висвячені у сан священників. У статті також згадуються й інші семінаристи, котрих відрахували за неуспішність чи перевели на навчання в інші навчальні заклади. Характеризується навчальна програма семінарій, позанавчальний процес, система заохочень та дозвілля студентів. Річні звіти богословії дають можливість також прослідкувати шлях реформування навчальних програм навчального закладу, збільшення та зменшення кількості годин з окремих предметів. Автор приходять до висновку, що Бітольська духовна семінарія підготувала близько 30 священників для Підкарпатської Русі та була однією з найбільш популярних та шанованих у краї. Православне духовенство, котре закінчило студії в Македонії, вирізнялося високою освіченістю та вмінням згуртувати навколо себе вірників на парафіях. Виходячи із цього, єпархіальні архієреї доручали «бітольцям» великі приходи чи проблемні парафії, де було потрібно нормалізувати ситуацію. У висновках окреслюються перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Бітоль, духовна семінарія, Сербська Православна Церква, Підкарпатська Русь, студенти.

Постановка проблеми. Унаслідок міжнародних угод та перемовин після Першої світової війни сучасна територія Закарпаття ввійшла до складу Чехословаччини (далі ЧСР) під назвою Підкарпатська Русь. У політичному плані мешканці краю були упосліджені, адже обіцяна автономія була надана Прагою лише в 1938 р., коли сама республіка опинилася на грані розділення та окупації. Станом на 1921 р. із загальної кількості населення Підкарпатської Русі русинами/росіянами/українцями було записано близько 60% громадян [Фединець, 2010, с. 151]. В релігійному відношенні цей край був досить строкатим. Найбільше налічувалося греко-католиків (329 319 чол.), другими за кількістю були юдеї (93 008), третіми – реформатори (61 963), четвертими – православні (60 986), п'ятими – римо-католики (54 985), інші та без визнання (4 332) [Statistický Lexikon obcí].

Перелічені вище церкви мали сформовану адміністративну структуру, духовні навчальні заклади, парафії та церковне майно, то православна церква знаходилася лише на початковій стадії інституційного розвитку. Якщо повернутися на кілька сотень років назад, то треба відмітити, що після укладення Ужгородської унії 1646 р., переміщення центру православної єпархії в Мараморош та остаточної її ліквідації в 1733 – 1735 рр., православна церква на Закарпатті де юре перестала існувати [Монич, 2020, с. 121]. Внаслідок

док цілого ряду причин на початку ХХ ст. на території Березького та Марамороського комітатів зародився новоправославний рух, який жорстоко переслідувався угорською владою. Осуд світової громадськості здобули два судові процеси проти православних в Мараморош-Сиготі (1903 – 1904 рр., 1913 – 1914 рр.) [Данилець, 2021, с. 171–189].

Після 1919 р. православний рух набув нової сили, поставивши завданням упорядкування церковної структури. З 1920 р. в ЧСР розпочала діяльність Сербська Православна Церква (далі – СПЦ), спираючись на канонічні права як спадкоємець Карловацької митрополії. Прага надала можливість делегату Синоду СПЦ єпископу Нішському Досифею (Васичу) очолити православний рух та створити в 1921 р. «Карпаторуську Православну Церкву», автономне утворення, яке юридично не було визнане ні чехословацькою владою, ні СПЦ [Данилець, 2017, с. 285–300]. Названий архієрей перебував на посаді делегата до 1926 р., хоча з 1924 р., через конфлікти з пражьким урядом, не зміг в'їхати на територію Підкарпатської Русі [Marek, 2020; Данилець, Марек, 2019]. Після Досифея делегатами СПЦ на Підкарпатській Русі були єпископи Іриней (Чирич), Серафим (Йованович), Йосиф (Цвійович). Наприкінці 1931 р. була створена Мукачівсько-Прияшівська єпархія, яку очолив єпископ Дамаскін (Грданічка). В 1938 р. його змінив Володимир (Раїч),

якому не судилося тривалий проміжок часу перебувати в Мукачеві. У квітні 1941 р. він був заарештований, інтернований та в липні того ж року висланий до Югославії. В 1945 р. Мукачівсько-Пряшівська єпархія була включена до складу Українського екзархату РПЦ. З 1923 р. в ЧСР також існувала Празька архієпископія на чолі з архієпископом Савватієм (Врабцом), яка підкорялася Вселенському патріархату [Marek, Bureha, Danilec, 2009]. Ця структура не змогла широко розгорнути діяльність на Підкарпатській Русі та була в 1945 р. також поглинена РПЦ.

Головною метою даної публікації є вивчення значення духовної семінарії у Бітолі у підвищення освітнього рівня православного духовенства на Підкарпатській Русі.

Джерела та література. Проблематика історичних зв'язків Підкарпатської Русі з духовною семінарією в Бітолі недостатньо вивчена в історіографії. Окремі факти про навчання в Македонії знаходимо в статті сербського історика Саші Антонієвича [Антонієвић, 2012] та двох публікаціях українського дослідника Юрія Данильця [Данилець, 2016; Данилець, 2018]. Джерельною основою публікації виступили фонди Архіву СПЦ в Белграді, Архіву Мукачівської православної єпархії та Державного архіву Закарпатської області. Важливу інформацію автор почерпнув із щорічних звітів духовних семінарій у Бітолі та в Сремських Карловцях, які були опрацьовані в бібліотеці Синоду СПЦ в Белграді.

Виклад основного матеріалу.

Освітній рівень православного духовенства.

На початку ХХ ст. на Закарпатті було всього декілька священників, котрі здобули рукопокладення після короткотермінових курсів при Яблочинському монастирі на Холмщині в тодішній Російській імперії. Їхній освітній рівень значно поступався місцевим греко-католикам, римо-католикам та реформаторам. Єпископ Досифей на поч. 1920-х рр. отримував від своїх підкарпатських вірників регулярні клопотання про необхідність забезпечення парафій належними богословськими кадрами. У одному із листів до архієрея представники православних громад наголошували, що на 60 приходів у наявності є тільки 10 священників та 15 вчителів церковноприходських шкіл. «...Священники служать в своїх приходах максимум один раз на місяць, тому що в інший час повинні їздити по довколишнім селам і відправляти Службу Божу там, де православні храми не мають пастирів» [ДАЗО, ф. 255, оп. 1, спр. 49, арк. 1]. Недостатня кількість духовенства відбивалася також і на викладанні Закону Божого в державних та церковноприходських школах. Діти православних селян у переважній більшості опинялися поза навчанням, адже батьки не дозволяли їм відвідувати уроки в греко-католицьких вчителів.

Під час роботи першого собору Карпаторуської Православної Церкви 19 серпня 1921 р. присутні знову вимагали від сербського єпископа забезпечити парафії необхідною кількістю духовенства [Преосвященный Досифей..., 1921, с. 3]. Зрозуміло, що надіслати із Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (далі КСХС) священників архієрей не мав повноважень. Тому вже у другому номері заснованої єписко-

пом газети «Русский православный вестник» було надруковано інформацію про готовність приймати студентів в духовні установи в «Сербії», допоки «Карпаторуська Православна Церква не має змоги утримувати духовну семінарію» [Нашъ уставъ, 1921, с. 1]. Часопис також опублікував перелік вимог для вступу до духовних семінарій та богословського факультету, вказуючи на пільги для підкарпатців [Объявления..., 1921, 16 сентября, с. 3]. Зокрема, вони полегали у скасуванні вікового цензу в 18 років для вступників, що надавало можливість чоловікам більш зрілого віку здобути духовну освіту [Объявления..., 1921, 23 сентября, с. 5].

На кінець 1921 р. під керівництвом єпископа Досифея на Підкарпатській Русі працювало 12 душпастирів (8 священників та ієромонахів отримали підготовку й духовний сан в колишній Російській імперії; 3 священників прибуло із США [Новый Православный священникъ, 1921, с. 8; Въ Карпатскую Русь, 1921, с. 7] та один душпастир (о. М. Мейгеш) – перейшов із Греко-Католицької Церкви). Цього було критично недостатньо для нормального функціонування парафіяльного життя православних громад. Коштів на відкриття та утримання духовної семінарії бракувало. Не було і професійних кадрів, котрі б могли там працювати.

Мережа духовних семінарій в КСХС в 1920–1930 рр.

За спогадами митрополита Йосифа (Цвійовича), протягом всього історичного періоду в сербських богословських закладах навчалось 40–50 студентів-карпаторосів [Митрополитъ скопски Јосиф, 2008, с. 244]. Вони здобували освіту в п'ятих духовних семінаріях та двох чернечих школах. Духовні семінарії працювали в Бітолі, Сремських Карловцях, Сараєві, Призрені та Цетинє. Чернечі школи – в Раковіце та Високих Дечанах.

Найдавнішою за часом духовна семінарія була створена в Сремських Карловцях у 1794 р. [Гаврилович, 1984]. В 1836 р. вона була реформована, а вже в 1900 р. отримала ім'я на честь Святого Савви [Радић, 2007, с. 239–240]. У другій половині ХІХ ст. була перенесена до Белграда, але в 1920 р. знову повернулася до Сремських Карловців [Ђорђевић, 1936, с. 4]. В 1922 р. у духовному закладі в чотирьох класах навчалося 133 студенти [Извештај о богословијама, 1922, с. 658]. Другою за хронологією відкриття була православна семінарія Святого Петра Цетинського в Цетинє (1863 р.) (Чорногорія) [Kondić, 2005]. В 1922 р. у семінарії було всього два класи [Извештај о богословијама, 1922, с. 658]. Духовна семінарія в Призрені святих Кирила та Мефодія відкрилася в 1871 р. [Marković Novakov, 2011]. Спочатку заклад існував як богословсько-учительська школа, а вже в 1922 р. зосередився на підготовці виключно духовенства. У тому ж році в чотирьох класах у Призрені навчалося 154 семінаристи [Извештај о богословијама, 1922, с. 658]. Духовна семінарія в Сараєво (Боснія) також була заснована в другій пол. ХІХ ст. (1882 р.) [Пузовић, 2012, с. 175]. Станом на вересень 1922 р. в Сараєві вчилася тільки два класи (I–II) із 64 слухачами [Извештај о богословијама, 1922, с. 658]. I, нареш-

ті, духовна семінарія в Бітолі була заснована єпископом Йосифом (Цвійовичом) в 1921 р. та діяла до 1941 р. На 1922 р. в духовному закладі Македонії навчалося 94 студенти у двох класах (I-II) [Там само]. Нині м. Бітоль (Бітола) знаходиться на території Республіки Північна Македонія.

Підкарпатці в духовній семінарії в Бітолі.

Проведений пошуковий аналіз в архівних установах Сербії та України показав, що першим студентом із Підкарпатської Русі в Бітолі був Михайло Когут, 1896 р.н. із с. Калини Тячівського округу. В Автобіографії від 7 березня 1947 р. він вказував, що з осені 1921 р. вчився в Македонії та закінчив два класи [Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. М. Когута, арк. 8]. Насправді навчання в Бітолі розпочалося з 16 лютого, а офіційне відкриття відбулося 26 лютого 1922 р. [Богословија у Битољу 1921 – 1932, 1933, с. 13]. Чому М. Когут не продовжив навчання, а повернувся на батьківщину, нам не відомо. Однак, вже 21 вересня 1923 р. він був рукопокладений у сан священника єпископом Веніаміном (Федченковим)¹ та призначений в с. Дубрівка Іршавського округу [ДАЗО, ф. 21, оп. 9, спр. 1261, арк. 19].

27 липня 1928 р. єпископ Злетовсько-Струмичський та делегат СПЦ на Підкарпатській Русі Серафим (Йованович) звернувся до Архієрейського Синоду в Белграді з проханням відрядити в його розпорядження для пастирського служіння до Східної Словаччини випускника Бітольської духовної семінарії ієродиякона Варсонофія (Кеміня), підкарпатця за походженням [АСПЦ 1]. 25 вересня 1928 р. єпископ Бітольський Йосиф (Цвійович), під віданням якого знаходився згаданий духовний заклад, повідомив Синод, що о. Варсонофій (Кемінь) дійсно перебуває при семінарії, закінчив 5 класів навчання, однак не склав випускного іспиту (матури) та «не впевнений, що скоро його складе» [АСПЦ 10]. Таким чином, ієродиякон не був направлений для пастирської роботи до Східної Словаччини, й, за нашими даними, більше не повернувся на Підкарпатську Русь. Однак, проаналізоване листування дає можливість визначити дату вступу о. Варсонофія до духовної семінарії на честь Іоанна Богослова в Бітолі – вересень 1923 р. Тобто, він був другим студентом із нинішнього Закарпаття, який там навчався і пройшов повний курс до кінця 1928 р.

В період 1922 – 1925 рр. нами не виявлено документів про вступ нових слухачів до духовного закладу в Македонії, хоча до інших семінарій та чернечих шкіл підкарпатці були прийняті. Наприклад, з 1922 р. в монастирській школі в Раковіце навчалися Василь Плиска, ієродиякони Єфрем (Іваняс) та Євфимій (Прокоп). З 1922 р. в одному з монастирів Нішської єпархії перебував ієромонах Мойсей (Костянець) [Данилець, 2018, с. 294]. Восени 1924 р., до монастирської школи в Раковіце відправився Георгій Батьков [АСПЦ 9], співбрати Миколаївського монастиря с. Іза: рясофорний монах Іоанн (Іваняс) та послушники Ілля Діус і Василь Сабов [Пузовић, 2011, с. 39].

В 1926 – 1928 рр. у тій же школі навчався монах Веніамін (Керечанин) з Тереблянського монастиря. З 1925 р. в духовній семінарії в Сремських Карловцях здобували освіту Михайло Цуцков [ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 165, арк. 9–10] та Валентин Горзов. Якщо перший студент закінчив навчальний заклад з успіхом в 1930 р., то другого було відраховано в 1927 р. [АСПЦ 12].

В 1926 р. до Сербії поїхало навчатися чотири підкарпатці: Іван Мучичка та Василь Манзюк – до духовної семінарії в Сараєво, Никанор (Данко) – до монастирської школи в Раковіце [Пузовић, 2011, с. 48] та Іван Солко – в Бітоль. І. Солко походив з містечка Берегово, яке знаходилося в угорському анклаві Підкарпатської Русі. Ще в 1921 р. згаданий діяч звернувся до єпископа Досифея з проханням прийняти його на навчання до духовної семінарії в Сремських Карловцях за кошт югославського уряду. На той час він закінчив перший курс Ужгородської греко-католицької учительської семінарії та бажав перейти в православ'я, присвятивши своє життя Православній Церкві [АСПЦ 18]. Попри підтримку згаданого архієрея та відповідного схвалення Синоду СПЦ, дане питання не було вирішено і відклалося, як бачимо, аж на п'ять років. І. Солко з успіхом закінчив духовну семінарію в Бітолі в 1931 р. та через два роки був рукопокладений у священницький сан. В 1939 – 1941 рр. він працював референтом Єпархіального управління Мукачівсько-Пряшівської єпархії, а в 1941 – 1945 рр. – на посаді секретаря даної церковної структури [Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. І. Солка, арк. 130–131; 134]. Володів угорською мовою, служив у ряді парафій з угорськомовними вірниками. Помер після 1982 р. [ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 168, арк. 87]. В 1931 р. навчання в Бітолі закінчив І. Мучичка, котрий перевівся зі Сремських Карловців [Богословија у Битољу 1921 – 1932, 1933, с. 46], в тому ж році єпископом Йосифом (Цвійовичем) був рукопокладений в сан священника [Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. І. Мучички, арк. 9 зв.]

Єпископ Іринеї (Чирич), який змінив Досифея (Васича) на посаді делегата Синоду СПЦ наприкінці 1926 р., доклав максимальні зусилля, щоб збільшити кількість студентів із Підкарпатської Русі в КСХС. Щоб переконати уряд країни в необхідності підтримати фінансово та різними пільгами підкарпатців, він підготував детальний звіт від 8 березня 1927 р., який надіслав на адресу Міністерства закордонних справ в Белграді. Аналіз документа свідчить про той факт, що ситуація в єпархії продовжувала залишатися невтішною. Владиці Іринею вдалося зібрати інформацію тільки про 61 зі 100 православних священнослужителів Підкарпатської Русі. За словами єпископа, лише чотири особи із них закінчили повну гімназію та теологію, 3 були випускниками російських духовних семінарій, 19 пройшли богословський курс в с. Буштино [Данилець, Ю., 2020], 9 – мали лише початкову школу, а решта – некваліфіковані учні будь-якої іншої школи (учительської, цивільної, економічної, кадетської). Тільки 34 мали відповідні документи про здобуття певної освіти, інші ж, не могли пред'явити жодних свідчень. У звіті висловлюється

¹ Єпископ Веніамін (Федченков) (з 1951 р. – митрополит) (1880 – 1961 рр.).

цілком закономірні твердження, що відсутність освіти позбавляє священників права отримувати конгруу, навчати дітей Закону Божому, вести метричні книги [Библиотека Матице српске: фонд Поклон библиотека др Иринеја Ђирнћа и Стевана Ђирнћа, ек. бр. 113./през. из 1927, арк. 10]. Вихід із ситуації владика бачив у наступних діях: прийняття до духовних семінарій в КСХС «хоча б через кожний другий рік по 2 карпаторосів»; відкриття при єпископській резиденції богословських курсів, навчання на яких буде змушено пройти все духовенство; вивчення ситуації щодо відкриття духовної семінарії на Підкарпатській Русі [Там само, арк. 11–12].

За словами С. Антонієвича, Священний Синод СПЦ вже 4 квітня 1927 р. прийняв конфіденційне рішення щодо необхідності прийняття з осені того ж року по два студенти із Підкарпатської Русі до кожної семінарії в королівстві. Цей крок був реакцією на вищенаведений звіт єпископа Іринія (Чирича) [Антонієвић, 2012, с. 137]. При зарахуванні студентів до сербських семінарій керуючі єпископи намагалися забезпечити їхнє проживання. Якщо підкарпатці з поважних причин прибували на навчання пізніше, їх приймали без труднощів. На відміну від студентів-сербів, при двох негативних оцінках під час екзаменаційної сесії, закарпатців не позбавляли стипендії, надавши право перескласти іспити. Крім того, більшість семінаристів навчалися за кошти Синоду СПЦ, або ж їх утримання фінансувалося із фонду Мукачівсько-Пряшівської єпархії. Також було передбачено підготовчий період для вивчення сербської мови та проживання протягом цього часу. У таких ситуаціях Синод розпорядився поселяти підкарпатців у монастирях на Фрушкій горі. За клопотаннями керівництва семінарії Синод надавав також богословам із Підкарпатської Русі житло в сербських монастирях під час літніх канікул [Там само, с. 138].

Протягом 1927 р. до духовних та чернечих шкіл вступило близько десятка осіб. С. Антонієвич виявив у архіві Синоду СПЦ лист настоятеля Миколаївського монастиря в с. Іза архімандрита Матфея (Вакарова), котрий клопотав про зарахування до духовних навчальних закладів 8–10 учнів із Підкарпатської Русі [Там само, с. 137]. Часопис «Новоје вгетја», який виходив в Ужгороді, 9 вересня 1927 р. повідомляв, що до Сербії виїхало дев'ять «карпаторуських православних гімназистів», щоб там продовжувати свої студії. Редакція підкреслювала, що термін навчання в духовних семінаріях складає п'ять років та констатувала, що богослови, мовляв, повернуться з Сербії вже як православні священники [Devjat karpatoruskich..., 1927, s. 3].

Після виходу статті у світ керівник об'єднаної Підкарпатської (Мукачівської) жупи запросив від оточуваних начальників поіменні списки кандидатів до семінарій [ДАЗО, ф. 117, оп. 1, спр. 128, арк. 1]. В ДАЗО виявлено звіт Хустського головнотрудового від 8 жовтня 1927 р., в котрому повідомлялося про 5 жителів с. Іза, які закінчили гімназійну освіту та мали від'їхати до КСХС. Окружний начальник підкреслював, що вони отримають безплатне утримання. У документі перелічено імена абітурієнтів: Петро Сабов, Михайло Кундря, Дмитро Рушак, Дмитро Кемін та

Дмитро Симулик [Там само, арк. 2]. У листуванні жупана з Цивільним управлінням Підкарпатської Русі в Ужгороді згадувалося, що восени 1927 р. на навчання до сербських семінарій відбули також уродженці Тячівського округу: Дмитро Федина та Микола Країло [ДАЗО, ф. 2, оп. 2, спр. 91, арк. 188]. У тому ж році на навчання були прийняті Євгеній Боршош, Георгій Шелевер, Василь Катуня [Данилець, 2018, с. 292]. Нам вдалося виявити документи, що із вищеназваних осіб п'ятеро в 1932 р. значаться серед випускників духовної семінарії в Бітолі. Це Є. Боршош, М. Країло, П. Сабов, Д. Симулик та Г. Шелевер [Богословија у Битољу 1921 – 1932, 1933, с. 47]. Всі вони стали православними священниками (М. Країло, 1933 р., Є. Боршош [Рукоположень, 1935, с. 15], П. Сабов, 1935 р., Д. Симулик, 1936 р. [Рукоположення..., 1936, с. 14], Г. Шелевер, 1937 р. [Рукоположення..., 1937, с. 16].

Офіційний орган Сербської патріархії «Гласник» в №14 за 1927 р. надрукував порядок вступу до Бітольської семінарії в 1927–1928 навчальному році. Редакція зазначала, що за рішенням міністра віросповідання від 27 червня 1927 р. буде прийнято до першого курсу семінарії 30 учнів, яким буде виділено державне утримання. Серед цих 30 студентів – 20 були мешканцями гімназійного інтернату при семінарії та закінчили IV класи гімназії. Десять інших студентів – за рішенням Синоду СПЦ від 30 червня 1927 р., приймалися з інших єпархій: Охридської – 2 студенти, Злетовсько-Струмицької – 2, Бітольської – 5 та Підкарпатської єпархії – 1 учень. Далі часопис повідомив про порядок подачі документів: «заяви про вступ до першого класу семінарії надсилаються архієрею єпархії, від якої є кандидат. Ці клопотання будуть подані компетентними архієреями до адміністрації духовної семінарії для подальшої юрисдикції» [Упис ученика..., 1927, с. 221]. Кожна заявка повинна була супроводжуватися:

- 1) шкільним атестатом про закінчення чотирьох класів гімназії;
- 2) хресним листом або юридично підтвердженим свідоцтвом, що є учень православного віросповідання і що при вступі йому не більше 17 років;
- 3) письмовою згодою одного із батьків або опікуна на можливість вивчати богослов'я;
- 4) письмовим зобов'язанням учня та його батьків чи опікунів, підтвердженим державними органами влади, про прийняття сану священства після закінчення семінарії та служіння у визначених церковними та державними органами влади місцях, а в іншому випадку відшкодування державній скарбниці всіх коштів, витрачених на своє утримання;
- 5) довідкою про прямий податок з батьків..., виданою в липні–серпні 1927 р. та підтвердженою компетентною фінансовою адміністрацією;
- 6) зобов'язанням батьків або опікунів, що вони належним чином сплачуватимуть наперед щомісячні платежі, якщо учень навчається власним коштом.

До навчання в семінарії не допускалися абітурієнти з фізичними вадами та недоліками. Набір учнів до 1-го класу семінарії відбувався 4 та 5 вересня, а зарахування до інших класів здійснювалося 6 вересня того ж року. Часопис надрукував також перелік речей, які з

собою повинен був мати кожен семінарист: «4 пари білизни, 4 пари шкарпеток, 4 носові хустинки, новий одяг та взуття, 2 рушники, 1 зубна щітка та 1 щітка для чищення взуття та одягу» [Там само].

Найбільша кількість прохань про зарахування на навчання до сербських духовних семінарій відноситься до 1928 р. В Архіві СПЦ виявлено заяви 14 юнаків із Підкарпатської Русі, котрі виявляли бажання здобути духовну освіту. Однак не всім вдалося отримати фінансову підтримку Синоду та стати студентами. Наприклад, жителі с. Кирельгаза Севлюшського округу² Степан Ботош та Михайло Іванига вчасно не отримали закордонні паспорти та прибули до духовної семінарії в Бітолі в середині навчального року. У зв'язку з цим, керівництвом навчального закладу їм було відмовлено у зарахуванні і юнаки були змушені повернутися додому. На початку 1929 р. С. Ботоша призвали до військової служби, після завершення якої він відмовився від попереднього задуму [АСПЦ 2]. М. Іванига, згідно з документами сербських архівів, також на став семінаристом [Данилець, 2018, с. 298].

До Призрену в 1928 р., як державний стипендіат, був прийнятий Кирило Кипаза [АСПЦ 3], в Сремській Карловці – Василь Поп [Богословија Светога Саве..., 1929, с. 19], Георгій Станканинець (до 2 класу) [Там само, с. 20], в Цетинє – Василь Бенца, Василь Сабов, Іван Крічфалушій, Юрій Шутко [АСПЦ 16]. Після першого класу навчання В. Бенца та І. Крічфалушій покинули семінарію, а В. Сабов і Ю. Шутко залишилися на літні канікули в одному із монастирів на Фрушкій горі [АСПЦ 15]. Вже восени 1929 р. вони були переведені на навчання до Сремських Карловців, де закінчили II–IV класи [Богословија Светога Саве..., 1930, с. 21]. Наступні два роки підкарпатцям довелося навчатися вже в стінах Бітольської духовної семінарії, куди вони перейшли разом з В. Попом у 1932 р. Стосовно В. Сабова, то він ще з часу навчання в Раковіце був пострижений в чернецтво з іменем Феофан. В 1926 р. єпископом Досифеєм рукопокладений у сан ієродиякона [Архів Свято-Миколаївського монастиря..., арк. 26]. В сан ієромонаха – 8 вересня 1932 р. єпископом Дамаскіним (Грданічка) в Мукачеві [ДАЗО, ф. 21, оп. 16, спр. 111, арк. 2 зв.]. Ю. Шутко прийняв священницький сан в 1934 р., В. Поп – в 1936 р. [Рукоположенія..., 1936, с. 14].

2 липня 1929 р. заступник голови Синоду СПЦ митрополит Чорногорсько-Приморський Гавриїл (Дожиц) звернувся із листом до югославського міністра освіти з приводу додаткових наборів студентів із закордонних єпархій СПЦ. У документі він обґрунтував необхідність прийняття абітурієнтів на навчання без вступного іспиту, пояснюючи цей відступ від правил слабким знанням сербської мови. Він пропонував прийняти на навчання 13 юнаків із Будимської (2 чол.), Темишварської (4 чол.), Підкарпатської та Чеської єпархій (7 чол.) до Сремської духовної семінарії в 1929/1930 навчальному році [АСПЦ 5].

В 1929 р. до Бітольської духовної семінарії не поступило жодного підкарпатця. Натомість 4 учні значаться у списках слухачів семінарії у Сремських Карловцях (Петро Кернашевич, Степан Пазина, Гаврило

Путраш, Василь Тимар) [Богословија Светога Саве..., 1931, с. 24].

В 1930 – 1931 рр. делегатом Синоду СПЦ на Підкарпатській Русі був єпископ бітольський Йосиф (Цвійович). За його ініціативи Синод СПЦ посилив підтримку кандидатів із Підкарпатської Русі. В 1930 р. до семінарії в Бітолі вступили: Петро Спішак, Йосип Ілюк, Георгій Боднар, Михайло Шмига [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1931, с. 26]. Успішність по предметах в студентів була різною. П. Спішак закінчив курс з «дуже добрим» результатом, Й. Ілюк – з «добрим», Г. Боднар і М. Шмига не закрили сесію і мали перескладання у вересні 1931 р. з кількох предметів. Перший студент – з «Історії християнської церкви», другий – з німецької мови та церковного співу [Там само]. Нам вдалося прослідкувати біографії згаданих здобувачів. П. Спішак (1936 р.) [ДАЗО, ф. 21, оп. 9, спр. 237, арк. 9 зв.] та Й. Ілюк (1939 р.) [Данилець, Куцов, 2013, с. 250] були рукопокладені у сан священника. Стосовно М. Шмиги та Г. Боднара, то вони пізніше були відраховані з семінарії за неуспішність.

Єпископ Йосиф, намагаючись впорядкувати питання щодо навчання підкарпатців у духовних закладах Королівства Югославія, звернувся 18 лютого 1931 р. з листом до Синоду СПЦ. У документі він виклад чотири позиції, які мали на меті врегулювати прийняття та подальшу долю семінаристів. Зокрема, єпископ просив зараховувати абітурієнтів тільки по рекомендації Єпархіального управління; періодично надсилати відомості про кількість учнів при духовних семінаріях та їх успішність; висилати документи про завершення навчання безпосередньо до єпархіального керівництва та не надавати випускникам-підкарпатцям священницьких і дияконських місць на парафіях в королівстві, щоб сприяти їх поверненню на Підкарпатську Русь [АСПЦ 10]. Синод СПЦ підтримав клопотання єпископа-делегата та розіслав ректорам духовних семінарій та правлячим архієреям відповідні інструкції.

В 1931 р. кількість студентів із Підкарпатської Русі в Бітолі зросло. До першого класу були зараховані Юрій Кузан та Василь Сомош [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1933, с. 28]. Крім того, з Сремських Карловців було переведено 9 підкарпатців (в II клас – 3 чол., в III – 3, в IV – 3) [Богословија Светога Саве..., 1932, с. 26–27]. Нам вдалося встановити імена цих студентів. В II клас семінарії перейшли: Михайло Гандера, Іван Густі, Микола Щербей; в III клас – Петро Кернашевич, Степан Пазина, Гаврило Путраш; в IV клас: Василь Поп, Василь Сабов, Юрій Шутко [Там само]. Отже, в Сремських Карловцях не залишилося жодного вихідця із Підкарпатської Русі та Східної Словаччини. Як зазначалося вище, значна частина підкарпатців вчилася в Королівстві Югославія коштом Синоду СПЦ. Наприклад, в 1931 р. із 32 синодальних стипендіатів – 30 було з Підкарпатської Русі [Антониєвић, 2012, с. 139].

В грудні 1931 р. була проголошена Мукачівсько-Пряшівська єпархія та призначений постійний єпископ Дамаскін (Грданічка). Він продовжив практику відраджання кандидатів на священство до духовних навчальних закладів Королівства Югославія. У спис-

² Нині смт. Королево на Закарпатті

ках студентів за 1932 – 1933 навчальний рік зафіксовано імена першокурсників із Підкарпаття: Варфоломій Бутьок, Дмитро Дячок, Василь Гречка, Петро Шуберт [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1933, с. 27–28]. Цікавий факт, але всі названі учні мали перескладання з окремих предметів під час літньої сесії. Були випадки й більш критичні. Наприклад, М. Куруц на початку навчального року не зміг перекласти іспити, не був переведений до 2 класу і втратив фінансову підтримку Синоду. Він змушений був залишити навчання в семінарії [Там само, с. 11]. Був відрахований з II класу також П. Шуберт [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1935, с. 30]. Водночас, своїм коштом складає іспити за I та II клас семінарії ієромонах Інокентій (Чопик), якого було зараховано зразу до III класу [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1933, с. 29]. Загальна статистика 1932 – 1933 н.р. показує, що в стінах семінарії навчалось 17 чол. [Там само, с. 36].

В наступні роки вступ студентів до Бітольської духовної семінарії пішов на спад. В 1933 – 1934 н.р. до I класу вступив лише 1 учень (Максим Сандович³ з Пряшівщини) [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1934, с. 39], в 1934 – 1935 н.р. – 0, 1935 – 1936 н.р. – 3 чол. (Василь Деяк, Микола Логойда, ієромонах Мефодій (Бобик) [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1936, с. 81–82], 1936 – 1937 н.р. – 0.

Офіційне видання Мукачівсько-Пряшівської єпархії – журнал «Православний карпаторуський вестник» в №3-4 за 1936 р. присвятив випускникам духовної семінарії в Бітолі окрему замітку. У статті зазначалося, що в поточному році духовний заклад закінчило семеро закарпатців. Наводилися імена випускників: ієромонах Інокентій (Чопик), Й. Ілюк, І. Густі, П. Спішак, М. Щербей, М. Гандера, С. Пазина. Редакції зауважувала, що *«протягом останніх п'яти років, ми маємо вже, слава Богу, 32 чол., які закінчили богословські школи в Сербії, котрі на пастирській службі зарекомендували себе, як чудово прилаштовані церковні діячі в цей неймовірно важкий час... Особливо радісно відмітити нам, що всі ці молоді пастирі, хоч і провели за кордоном по шість і більше років, однак ні в самій малій мірі не втратили своєї самобутності (свого національного обличчя), не втратили інтересу до свого народу; навпаки, явно відчувається всіма, з якою любов'ю вони входять в багатоманітне і складне життя своїх приходів»* [Окончили духовну семінарію, 1936, с. 16].

Ситуація трошки почала змінюватися в 1937 – 1938 н.р., коли до I класу було зараховано 6 учнів із Підкарпатської Русі (Йоаким Бабинець, Іван Мотринець, Михайло Луцик, Іван Решетар, Георгій Миндей, Андрій Шелько) [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1938, с. 46–47]. В Архіві СПЦ виявлено лист-клопотання єпископа Дамаскина (Грданічка) до Синоду СПЦ від 27 червня 1937 р. щодо зарахування до Бітольської семінарії Я. Бабинця, М. Луцика та ієродиякона Серапіона (Іваника) [АСПЦ 6]. 30 липня 1937 р. владика відправляє до Югославії чергове клопотання, на цей раз вже щодо вступу 5 юнаків, уро-

дженців Підкарпатської Русі. Три абітурієнти (Андрій Шелько, Іван Мотринець та Георгій Миндей) походили із с. Великі Лучки на Мукачівщині. У списку охочих вступити на навчання значився також Іван Решетар із с. Червеньово того ж округу та ієромонах Никанор (Данко), який у 1928 р. завершив чернечу школу в Раковіце [АСПЦ 7]. У тому ж архіві виявлено звернення ієромонаха Никанора до єпархіального керівництва де він пояснює своє бажання продовжити освіту браком відповідних богословських знань [АСПЦ 14]. Із листа названого архієрея до Синоду СПЦ від 27 серпня 1937 р. довідуємося, що частина закарпатців (о. Серапіон (Іваник), М. Луцик, І. Решетар та Я. Бабинець вже перебували у Бітолі, інші ж – А. Шелько, І. Мотринець та Г. Миндей, затрималися вдома через неотримання закордонних паспортів. Єпископ Дамаскин сподівався їх відрядити до семінарії на 1 вересня того ж року та просив Синод про всіляке сприяння новоприбулим [АСПЦ 8]. Як видно із тексту листування, прізвище Данка не фігурує серед тих, хто вступив до Бітолю. На нашу думку, причиною відмови ієромонаху послужив певний кадровий голод в єпархії.

Ієродиякон Серапіон (Іваник) також не був зарахований в число студентів семінарії, хоча він із згадується у листі єпископа Дамаскина. Він залишився при єпархіальному архієрею в Мукачеві, а після його від'їзду до Канади опинився в Югославі, де перебував з 1938 по 1943 рр. у монастирі Прохора Пчинського [ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 140, арк. 90 зв.]. Сербські джерела свідчать, що з 1942 р. по липень 1943 р. ієромонах Серапіон навіть тимчасово виконував обов'язки настоятеля цієї обителі [Жительи і служительи...]. В 1943 – 1945 рр. – служив на парафії в с. Горський Сеновец в Болгарії [ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 140, арк. 90 зв.]

Навчання давалося не всім студентам легко. Вже після I класу проблеми із складанням іспитів виникли у 4 із 6 вищеназваних осіб. М. Луцик мав заборгованість із двох предметів: сербської мови та історії християнської церкви, І. Решетар – із загальної історії та історії християнської церкви. Щодо Г. Миндея та А. Шелька – то вони мусили повторно пройти I клас семінарії [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1938, с. 47]. У підсумку, тільки І. Решетар пересклав відповідні предмети і був переведений до наступного класу. М. Луцик не з'явився на сесію, отримавши відрахування з семінарії [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1939, с. 27].

В Архіві СПЦ збереглося листування з приводу поновлення Г. Миндея та А. Шелька. Згідно існуючих тоді правил при повторному навчанні на курсі студент втрачав стипендію та змушений був оплачувати всі витрати із власної кишені. 14 вересня 1938 р. А. Шелько [АСПЦ 19], 18 вересня – Г. Миндей [АСПЦ 13] звернулися до ректора духовної семінарії з клопотанням про відновлення виплати стипендії Синоду СПЦ. Вони переконували, що не в змозі оплачувати за проживання в інтернаті. Керуючий навчальним закладом прот. Душан Лазичич у листі до єпископа Охридсько-Бітольського Платона (Йовановича) підтримав клопотання студентів. Маємо у своєму розпорядженні й звернення владика Платона до Си-

³ Був відрахований після II класу і не поновлявся.

ноту СПЦ. Однак, рішення було негативне. Про це свідчить лист єпископа Володимира (Раїча), котрий змінив Дамаскіна (Грданичку) на Мукачівсько-Пряшівській кафедрі. Архієрей повідомляв Синод 23 грудня 1938 р., що батьки названих студентів погодилися оплачувати за утримання своїх синів [АСПЦ 4]. Проблема на цьому не була вирішена. З листування члена Синоду СПЦ єпископа Серафима (Йовановича) з єпископом Платоном та ректором семінарії за вересень 1939 р. довідуємося, що фінансування на утримання студентів мало виділятися із фонду Мукачівсько-Пряшівської єпархії [Данилець, 2018, с. 306]. Безпосередньо було домовлено, що кошти будуть виплачені тільки на перший семестр I класу, а якщо семінаристи покажуть належний рівень навчання, підтримка продовжиться [АСПЦ 17].

За підрахунками С. Антонієвича, в 1938 р. у Королівстві Югославія богослов'я студіювало 29 юнаків з Мукачівсько-Пряшівської єпархії [Антонієвич, 2012, с. 139]. Загальна кількість студентів в Бітолі в 1937 – 1938 н.р. складала 11 чол. [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1938, с. 58], а в 1938 – 1939 н.р. – 12 чол. [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1939, с. 59]. В 1938 – 1939 н.р. до I класу семінарії вступило 4 студентів з Мукачівсько-Пряшівської єпархії (Петро Боїшко, Арсеній Шоваг, Мирон Луканич, Андрій Мигальо) [Там само, с. 46–47]. Всі вони закінчили навчальний рік з «дуже добрим» та «добрим» успіхом. У списках за цей навчальний рік серед першокласників, які втратили утримання за державний кошт, значаться А. Шелько та Г. Миндей, про яких йшлося вище [Там само, с. 47]. Однак, вже наступного року вони залишили навчання.

Після початку Другої світової війни вступ нових студентів до богословських та духовних закладів Королівства Югославія ускладнився. В 1939 – 1940 н.р. в стінах духовної семінарії Іоанна Богослова в Бітолі продовжувало здобувати освіту 10 чол. з Мукачівсько-Пряшівської єпархії [Српска Православна Богословија у Битољу..., 1940, с. 49]. Із них – 4 на II класі, 3 – в III класі та 3 – в V класі [Там само]. Наступний навчальний рік завершився достроково. На початку квітня 1941 р. припинилися заняття у семінарії, приміщення якої зайняли німецькі війська. Згодом там було розташовано шпиталь, ще пізніше – болгарську поліцію. У середині травня 1941 р. всі викладачі семінарії виїхали з Бітоля до Сербії [Радић, 2002, с. 62]. Таким чином, ціла епоха діяльності духовної семінарії була завершена.

Постає питання, що сталося зі студентами із Підкарпатської Русі, які навчалися на цей час в семінарії. Зі спогадів прот. Й. Бабинця довідуємося, що в травні 1941 р. підкарпатці повернулися із Югославії додому. В травні 1942 р. в Будапешті була відкрита Вища православна богословська школа, яка готувала до священного сану студентів – сербів, румунів, угорців, українців. До неї було прийнято 10 колишніх бітольських вихованців. У підсумку, переважна більшість випускників цього навчального закладу із Закарпаття після війни пішли на цивільну роботу [Особистий архів прот. Йоакима Бабинця. Автобіографія, 1997, арк. 2]. Духовний сан прийняли лише М. Логойда [Архів Мукачівської православної єпархії. Особова

справа о. М. Логойди, арк. 1 а] та Й. Бабинця. Продовжив духовне служіння ієромонах Мефодій (Бобик).

Отже, протягом неповних 20 років духовна семінарія в Бітолі підготувала для Підкарпатської Русі та Східної Словаччини близько 30 священників.

Спогади про навчання в духовній семінарії в Бітолі.

В особистому архіві прот. Й. Бабинця (1921 – 2009) в м. Рахів, зберігаються матеріали про його навчання в стінах духовної семінарії в Македонії. Особливий інтерес викликають фотоілюстрації, а також два варіанти автобіографій. Ці документи написані українською та російською мовою, однак не мають точного датування. Перша автобіографія складена очевидно наприкінці 1980-х рр., можливо після повернення о. Йоакима з Угорщини. Другий варіант було підготовлено в 1997 р., до 50 річниці священства. На даний час, це єдині документи, які містять спогади закарпатців про навчання в духовній семінарії в Бітолі. Наведемо в статті кілька невеликих уривків, котрі характеризують повсякденне життя семінаристів.

«...Після закінчення четвертого класу гімназії й отримання «малої матури», я поступив в число студентів Бітольської богословії... Склад семінаристів, як і гімназистів, складався із різних національностей, в основному із сербів, але були також і македонці, хорвати, албанці, росіяни та ми «карпатороси» – українці... Вихідців із Підкарпатської Русі направляли в основному в Бітоль і тут організувалася свого роду «колонія» карпаторосів, яка мала привілей в тому, що нам виділили каплицю, де наші студенти ієромонахи карпатороси відправляли богослужіння і ми співали нашими закарпатськими наспівами. Правлячий Охридсько-Бітольський єпископ Миколай (Велимирович), пізніше Жичський, відомий православний проповідник, названий «новий Златоуст», дуже любив наш церковний спів і часто просив, щоб ми співали нашим наспівом. В окремі роки нас «карпаторосів» налічувалося більше як 30 осіб. Всі ми, як семінаристи, так і гімназисти, знаходилися під великим впливом улюбленого вихователя і викладача семінарії о. Іоанна (Максимовича)... Навчання в семінарії супроводжувалося практичними заняттями по богослужінню і пастирській діяльності, чому дуже багато праці і часу присвячував ... о. Іоанн...». [Особистий архів прот. Йоакима Бабинця. Автобіографія, прибіл. кін. 1980 рр., арк. 2–3].

«...Бітольська богословія була центром кадрів православного духовенства в Подкарпатській Русі – Закарпатті... Ми мали свого вихователя о. Димитрія Билякова (Белякова – авт.), який приїхав з Закарпаття, щоб нас готувати для роботи в Мукачівсько-Пряшівській Православній єпархії. Там і був виданий нотний збірник церковного співу нашого народу. Митрополит Йосиф, хоч вже не був нашим єпархіальним єпископом, при кожній нагоді цікавився своїми «карпаторосами» та надавав нам і матеріальну підтримку. Відносини між богословами були дружніми... Всі ми жили дружно та в любові. Старались освоювати богословські знання, які нам як священникам

30 жовтня 1937 р. семінаристи їздили на чотириденну екскурсію до Скоп'є на честь 25-річчя визволення Південної Сербії [Там само]. Керівництво семінарії залучало студентів до різних релігійних та культурних акцій, які відбувалися в Бітолі. Наприклад, 17 жовтня 1937 р. учні відвідали виставку проти атеїзму в Сокольському домі в Бітолі [Там само, с. 19], а 7 листопада 1937 р. студенти із Підкарпатської Русі спілкувалися з чехословацьким консулом із Скоп'є Ярославом Махачом [Там само, с. 20]. У річних звітах надрукована інформація про дві паломницькі поїздки випускників семінарії на Афон весною 1937 р. та 1938 р. Серед учасників прощі 1937 р. були три закарпатці: В. Бутьок, В. Сомош та Ю. Кузан [Инокентіє, ієромонах, Григориє, ієромонах, 1937, с. 65–70; 77]. У 1938 р. у складі групи на Святу гору їздили В. Гречка та Д. Дячок [Баряторович, 1938, с. 42–46; 53]. Таким чином, крім суто навчальної програми, студенти мали можливість широко розвивати свій кругозір, оздоровлюватися, відпочивати після занять та на канікулах.

Висновки. Отже, починаючи від заснування духовної семінарії в Бітолі (1921 – 1922) та до вторгнення німецьких військ у Югославію у квітні 1941 р.,

вихідці із Підкарпатської Русі здобували духовну освіту в цьому закладі. Така потреба була викликана відсутністю навчального осередку в Чехословаччині, до складу якого входило Підкарпаття та недостатньою кількістю кваліфікованого православного духовенства. Десять із двадцяти років, досліджуваних нами у статті, Православна Церква в автономії проходила складний період інституційної розбудови. Делегати Синоду СПЦ докладали значні зусилля, щоб розв'язати проблему підготовки духовенства, заручаючись підтримкою югославського світського та церковного урядів. Завдяки сербському фінансуванню близько 30 осіб здобули освіту в Бітольській духовній семінарії та були рукопокладені на священників. Це найбільший показник з усіх духовних семінарій та чернечих шкіл Югославії. Богослови підсилили інституційний розвиток Церкви на Підкарпатській Русі як після утворення Мукачівсько-Пряшівської єпархії наприкінці 1931 р., так і пізніше. Випускники сербських богословських і духовних закладів вирізнялися освіченістю та активністю на парафіях, могли об'єднати навколо себе вірників, пізніше намагалися протистояти радянській атеїстичній системі.

Список використаних джерел

- Devjat karpatoruskich pravoslavnych gimnazistov, *Novoje vremja*, 1927, 9 septembra, s. 3.
- Kondić, Pavle, 2005. *Cetinjska bogoslovija i njeno duhovno-prosvetno značenje: 1863 – 1945*: Bogoslovija Sv. Petra Cetinjskog, Cetinje, 308 s.
- Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939)*, Olomouc: UP v Olomouci, 390 s.
- Marković Novakov, Aleksandra, 2011. *Pravoslavna srpska bogoslovija u Prizrenu: (1871 – 1890)*. Eparhija niška i Eparhija raško-prizrenska, Niš, 242 s.
- Marek, P., Bureha, V., Danilec, J., 2009. *Arcibiskup Sawatij (1880 – 1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959 – 2009)*, Olomouc, Univerzita Palackého 250 s.
- Statistický Lexikon obcí v Podkarpatské Rusi*, 1928, Praha, 70 s.
- Антонијевић, Саша, 2012. Школовање ученика из чешко-моравске мукачевско-прјашевске епархију у Српским богословским школама, *Acta Patristica*, №7, с. 130–144.
- Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. І. Мучички, на 148 арк.
- Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. І. Солка, на 147 арк.
- Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. М. Когута, на 84 арк.
- Архів Мукачівської православної єпархії, Особова справа о. М. Логойди, на 121 арк.
- Архів Свято-Миколаївського монастиря в с. Іза-Карпулаш Хустського району. «Списокъ и точное описание жизни братіи живущих и жившихъ въ Монастыри Святителя о. Николая что при селе Иза, округа Хустскаго въ Карпатской Русии», на 64 арк.
- Архів Сербської Православної Церкви, Белград (далі АСПЦ), АСПЦ 1 – Серафим (Йованович), єпископ. Лист до Святого Архієрейського Синоду Сербської Православної Церкви в Белграді, 27.07.1928 р.
- АСПЦ 2 – Ботош С. Лист до Єпархіального управління в Ужгороді від 28.03.1929 р.
- АСПЦ 3 – Варнава (Росич), митрополит. Лист до Синоду СПЦ від 25.10.1928 р.
- АСПЦ 4 – Володимир (Раїч), єпископ. Лист до Синоду СПЦ від 23.12.1938 р.
- АСПЦ 5 – Гавриїл (Дожич), митрополит Лист до міністра освіти від 28.07.1929 р., син. бр. 1319.
- АСПЦ 6 – Дамаскин (Грданічка), єпископ. Лист Синоду СПЦ від 27.06.1937 р.
- АСПЦ 7 – Дамаскин (Грданічка), єпископ. Лист Синоду СПЦ від 30.07.1937 р.
- АСПЦ 8 – Дамаскин (Грданічка), єпископ. Лист Синоду СПЦ від 27.08.1937 р.
- АСПЦ 9 – Досифей (Васич), єпископ. Лист до Святого Архієрейського Синоду СПЦ в Белграді, 28.08.1924 р.
- АСПЦ 10 – Йосиф (Цвійович), єпископ. Лист до Святого Архієрейського СПЦ в Белграді, 25.09.1928 р.
- АСПЦ 11 – Йосиф (Цвійович), єпископ. Лист до Синоду СПЦ від 18.02.1931 р.
- АСПЦ 12 – Ковачевич Д., ректор. Лист ректора духовної семінарії в Сремських Карловцях до Святого Архієрейського Синоду СПЦ в Белграді, 8.08.1929 р.
- АСПЦ 13 – Миндей Г. Лист до ректора Бітольської духовної семінарії від 18.09.1938 р.
- АСПЦ 14 – Никанор (Данко), ієромонах. Лист Синоду СПЦ від 24.08.1937 р.
- АСПЦ 15 – Ристич В., ректор Цетинської духовної семінарії. Лист до Синоду СПЦ від 5.06.1929 р.
- АСПЦ 16 – Ряснянський С., секретар. Лист на ім'я єпископа Серафима (Йовановича) від 25.09.1928 р.
- АСПЦ 17 – Серафим (Йованович), єпископ. Лист до ректора Бітольської духовної семінарії від 28.09.1939 р.
- АСПЦ 18 – Солко І. Прошение на ім'я «єпископства в Сремських Карловцях», 30.08.1921 р.
- АСПЦ 19 – Шелько А. Лист до ректора Бітольської духовної семінарії від 14.09.1938 р.

- Барјаторович, Ј., 1938. Поклонички пут у Свету Гору, *Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1937/38 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», с. 42–46.
- Библиотека Матице српске: фонд Поклон библиотеке др Иринеја Ђирића и Стевана Ђирића, ек. бр. 113./през. из 1927, арк. 1–48.
- Богословија Светога Саве у Сремским Карловцима. Извештај за школску 1928/29 годину*, 1929, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, с. 1–27.
- Богословија Светога Саве у Сремским Карловцима. Извештај за школску 1929/30 годину*, 1930, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, с. 5–31.
- Богословија Светога Саве у Сремским Карловцима. Извештај за школску 1930/31 годину*, 1931, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, с. 1–33.
- Богословија Светога Саве у Сремским Карловцима. Извештај за школску 1931/32 годину*, 1932, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, с. 3–31.
- Богословија у Битољу 1921 – 1932, *Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1932/33 годину*, 1933, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», с. 4–47.
- Въ Карпатскую Русь, 1921, *Русский православный вѣстникъ*, 12 октябрия, с. 7.
- Гаврилович, Никола, 1984. *Карловачка богословија (1794 – 1920)*, Сремски Карловци, 259 с., [24] с. с таблама: илустр.
- Гарднер, И., 1930. Карпаторуссы в сербских Духовных Семинариях, *Православная Карпатская Русь*, 15 марта, с. 2.
- Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф. 2, оп. 2, спр. 91, на 202 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 9, спр. 237, на 18 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 9, спр. 1261, на 51 арк.
- ДАЗО, ф. 21, оп. 16, спр. 111, на 44 арк.
- ДАЗО, ф. 117, оп. 1, спр. 128, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 225, оп. 1, спр. 49, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 140, на 96 арк.
- ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д., спр. 165, на 104 арк.
- ДАЗО, ф. р – 1490, оп. 4д, спр. 168, на 104 арк.
- Данилец, Ю., 2017. Подготовка и проведение Первого собора Карпаторусской православной церкви 1921 г., *Теолошки погледи. Версконаучни часопис*, Београд, №2, с. 285–300.
- Данилец, Ю., Марек, П., 2019. О миссионерской деятельности владыки Досифея (Васича) на Подкарпатской Руси в 20-х годах XX века, *Rocznik Teologiczny*, LXI – z. 3, с. 445–477.
- Данилец, Ю., 2016. Богословська освіта православного духовенства на Закарпатті (1910 – 1938 рр.), *Русин*, №1, с. 145–158.
- Данилец, Ю., 2018. Навчання вихідців із Підкарпатської Русі в духовних семінаріях та монастирських школах Сербської Православної Церкви (1920 – 1930 рр.), *Труди Київської Духовної Академії*, №29, Київ, с. 291–309.
- Данилец, Ю., 2020. Заснування та діяльність пастирських курсів в с. Буштино на Підкарпатській Русі в 1923 – 1924 рр., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Ужгород: Вид-во УжНУ "Говерла", вип. 1 (42), с. 39–52.
- Данилец, Ю., 2021. Оцінка вироку на Другому Мараморош-Сиготському процесі (1913 – 1914 рр.) в періодичі, *Pravoslavny teologicky sbornik*, Prešov, XLVII (32), с. 171–189.
- Данилец, Ю., Куцов, К., 2013. Йосип Іванович Ілюк, *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2014 рік*, Ужгород: Вид-во В. Падяка, с. 249–253.
- Жители и служители монастыря Св. Прохора кроз историју. [Online]. Доступно: <http://www.svprohor.org/Siteview.asp?ID=5> (дата звернення: 26.06.2022 р.).
- Извештај о богословијама, 1922, *Весник Српске Цркве*, септембар-децембар, с. 658.
- Инокентије, јеромонах, Григоріје, јеромонах, 1937. Поклонички пут у Свету Гору, *Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1936/37 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1, с. 65–70.
- Митрополит скопски Јосиф, 2008. *Мемоари*, Цетиње: Светигора, 394 с.
- Монич, О., 2020. Діяльність православної єпархії в комітаті Мараморош у першій половині XVIII століття, *Архіви України*, № 4, с. 107–127.
- Нашъ уставъ, 1921, *Русский православный вестникъ*, 16 сентябрия, с. 1.
- Новый Православный священникъ, 1921, *Русский православный вѣстникъ*, 16 ноябрия, с. 8.
- Объявления Центрального Православного Комитета, 1921, *Русский православный вестникъ*, 16 сентябрия, с. 3.
- Объявления Центрального Православного Комитета, 1921, *Русский православный вестникъ*, 23 сентябрия, с. 5.
- Окончили духовну семінарію, 1936, *Православный карпаторусский вестникъ*, №3–4, с. 16.
- Особистий архів прот. Йоакима Бабинець. Автобіографія, прибіл. кін. 1980 рр., на 3 арк.
- Особистий архів прот. Йоакима Бабинець. Автобіографія, 1997, на 2 арк.
- Преосвященный Досифей в Карпатской Руси, 1921, *Русский православный вестникъ*, 9 сентябрия, с. 3.
- Пузовић, Предраг, 2011. Монашка школа у манастиру Раковица, Београд, 143 с.
- Пузовић, Предраг, 2012. Сарајевска богословија, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 12, Зборник радова научног скупа, Београд: Православни богословски факултет, с. 174–183.
- Радић, Радмила, 2002. *Држава и верске заједнице 1945 – 1970. Први део: 1945 – 1953*, Београд. ИНИС, 438 с.
- Радић, Радмила, 2007. Богословија Св. Саве у Сремским Карловцима: између Синода СПЦ и Министарства вера Краљевине СХС, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*. Зборник радова, књ. 2. Приредіо Богољуб Шијаковић. Београд: Православни богословски факултет, с. 239–240.
- Рукоположенія и назначенія, 1937, *Православный карпаторусский вѣстникъ*, №9, с. 16.
- Рукоположенія, назначенія на приходы и перемѣщенія священниковъ, 1936, *Православный карпаторусский вѣстникъ*, №3–4, с. 14.
- Рукоположень, 1935, *Православный карпаторусский вѣстникъ*, №1, с. 15.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1930/31 годину*, Битољ: Штампарија и радионица папирних кеса «Победа», 1931, с. 3–43.

- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1932/33 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1933, с. 6–38.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1933/34 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1934, с. 3–56.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1934/35 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1935, с. 16–64.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1935/36 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1936, с. 48–97.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1936/37 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1937, с. 70–87.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1937/38 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1938, с. 46–62.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1938/39 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1939, с. 46–65.
- Српска Православна Богословија у Битољу. Извештај за школску 1939/40 годину*, Битољ: Штампарија и печаторезница «Победа», 1940, с. 8–55.
- Ђорђевић, Никола, 1936. Стогодишница Београдске Богословје, односно Богословје Св. Саве, *Богословија Св. Саве у Срем. Карловцима, Извештај за школску 1935/6 годину*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима, с. 4–6.
- Упис ученика у битољску Богословију за школску 1927/28. год, 1927, *Гласник. Службени лист Српске Православне Патријаршије*, број 14, 15 (28) јула, с. 221.
- Фединець, Чілла, 2010. Освіта і релігійне життя, *Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура, україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Остапець, Ю., Офіцинський, Р., Сорко, Л., Токар, М., Черничко, С.; Відп. за вип. Токар, М.]*, Ужгород: Видавництво «Ліра», с. 146–152.

References

- Antonijević, Saša, 2012. Školovanje učenika iz češko-moravske i mukačevsko-prjaševske eparhije u Srpskim bogoslovskim školama [Study of the Czech-Moravian and Mukachevo-Presov eparchy students in Serbian theological schools], *Acta Patristica*, №7, s. 130–144. (in Serbian).
- Arkhiv Mukachivskoi pravoslavnoi yeparkhii, Osobova sprava o. I. Muchychky [Archive of the Mukachevo Orthodox Diocese, Personal file of Fr. I. Muchichka], na 148 ark. (in Ukrainian, in Russian, in Czech, in Hungarian).
- Arkhiv Mukachivskoi pravoslavnoi yeparkhii, Osobova sprava o. I. Solka [Archive of the Mukachevo Orthodox Diocese, Personal file of Fr. I. Solko], na 147 ark. (in Ukrainian, in Russian, in Czech, in Hungarian).
- Arkhiv Mukachivskoi pravoslavnoi yeparkhii, Osobova sprava o. M. Kohuta [Archive of the Mukachevo Orthodox Diocese, Personal file of Fr. M. Kogut], na 84 ark. (in Ukrainian, in Russian, in Czech, in Hungarian).
- Arkhiv Mukachivskoi pravoslavnoi yeparkhii, Osobova sprava o. M. Lohoidy [Archive of the Mukachevo Orthodox Diocese, Personal case of Fr. M. Logoyda], na 121 ark. (in Ukrainian, in Russian, in Czech, in Hungarian).
- Arkhiv Serbskoi Pravoslavnoi Tserkvy, Belhrad (ASPTs). ASPTs 1 – Serafym (Iovanovych), yepyskop. Lyst do Sviatoho Arkhiereiskoho Synodu Serbskoi Pravoslavnoi Tserkvy v Belhradi [Archives of the Serbian Orthodox Church, Belgrade (ASPC). Seraphim (Iovanovich), bishop. Letter to the Holy Synod of Bishops of the Serbian Orthodox Church in Belgrade], 27.07.1928 r. (in Serbian).
- ASPTs 2 – Botosh S. Lyst do Yeparkhialnoho upravlinnia v Uzhgorodi [ASOC. Botosh S. Letter to the Diocesan Administration in Uzhgorod], 28.03.1929 r. (in Russian).
- ASPTs 3 – Varnava (Rosych), mytropolyt. Lyst do Synodu SPTs [ASOC. Varnava (Rosych), Metropolitan. Letter to the Synod of the Orthodox Church], 25.10.1928 r. (in Serbian).
- ASPTs 4 – Volodymyr (Raich), yepyskop. Lyst do Synodu SPTs [ASOC. Volodymyr (Raich), bishop. Letter to the Synod of the Orthodox Church], 23.12.1938 r. (in Serbian).
- ASPTs 5 – Havryil (Dozhych), mytropolyt Lyst do ministra osvity [ASOC. Gavriil (Dozhich), Metropolitan Letter to the Minister of Education], 28.07.1929 r., syn. br. 1319. (in Serbian).
- ASPTs 6 – Damaskyn (Hrdanichka), yepyskop. Lyst Synodu SPTs [ASOC. Damascene (Hrdanichka), bishop. Letter of the Synod of the Ukrainian Orthodox Church], 27.06.1937 r. (in Serbian).
- ASPTs 7 – Damaskyn (Hrdanichka), yepyskop. Lyst Synodu SPTs [ASOC. Damascene (Hrdanichka), bishop. Letter of the Synod of the Ukrainian Orthodox Church], 27.08.1937 r. (in Serbian).
- ASPTs 8 – Damaskyn (Hrdanichka), yepyskop. Lyst Synodu SPTs [ASOC. Damascene (Hrdanichka), bishop. Letter of the Synod of the Orthodox Church], 30.07.1937 r. (in Serbian).
- ASPTs 9 – Dosyfey (Vasych), yepyskop. Lyst do Svyatoho Arkhiereys'koho Synodu SPTs v Belhradi [ASOC. Dosytheus (Vasych), bishop. Letter to the Holy Synod of Bishops of the Serbian Orthodox Church in Belgrade], 28.08.1924 r. (in Serbian).
- ASPTs 10 – Yosyf (Tsviyovych), yepyskop. Lyst do Svyatoho Arkhiereys'koho SPTs v Belhradi [ASOC. Joseph (Tsviyovych), bishop. Letter to the Holy Bishops' Council in Belgrade], 25.09.1928 r. (in Serbian).
- ASPTs 11 – Yosyf (Tsviyovych), yepyskop. Lyst do Synodu SPTs [ASOC. Joseph (Tsviyovych), bishop. Letter to the Synod of the Orthodox Church], 18.02.1931 r. (in Serbian).
- ASPTs 12 – Kovachevych D., rektor. Lyst rektora dukhovnoyi seminariyi v Srems'kykh Karlovtsyakh do Svyatoho Arkhiereys'koho Synodu SPTs v Belhradi [ASOC. Kovacevich D., rector. Letter from the rector of the theological seminary in Sremski Karlovtsi to the Holy Synod of Bishops of the Serbian Orthodox Church in Belgrade], 8.08.1929 r. (in Serbian).
- ASPTs 13 – Myndey H. Lyst do rektora Bitol's'koyi dukhovnoyi seminariyi, 18.09.1938 r. [ASOC. Mindei G. Letter to the rector of the Bitola Theological Seminary] (in Serbian).
- ASPTs 14 – Nykanor (Danko), iyeromonakh. Lyst Synodu SPTs, 24.08.1937 r. [ASOC. Nikanor (Danko), hieromonk. Letter of the Synod of the Orthodox Church] (in Serbian).
- ASPTs 15 – Rystych V., rektor Tsetyn's'koyi dukhovnoyi seminariyi. Lyst do Synodu SPTs [ASOC. Rystych V., rector of the Cetinsk Theological Seminary. Letter to the Synod of the Orthodox Church], 5.06.1929 r. (in Serbian).

- ASPTs 16 – Ryasnyans'kyy S., sekretar. Lyst na im'ya yepyskopa Serafyma (Yovanovycha) [ASOC. S. Ryasnianskyi, secretary. Letter addressed to Bishop Seraphim (Jovanovych)], 25.09.1928 r. (in Serbian).
- ASPTs 17 – Serafym (Yovanovych), yepyskop. Lyst do rektora Bitol's'koyi dukhovnoyi seminariyi [ASOC. Seraphim (Jovanovich), bishop. Letter to the rector of the Bitola Theological Seminary], 28.09.1939 r. (in Serbian).
- ASPTs 18 – Solko I. Proshenie na im'ya «yepyskopstva v Srems'kykh Karlovtsyakh» [ASOC. Solko I. Proshenie in the name of "bishopsrics in Sremski Karlovtsi"], 30.08.1921 r. (in Russian).
- ASPTs 19 – Shel'ko A. Lyst do rektora Bitol's'koyi dukhovnoyi seminariyi [ASOC. Shelko A. Letter to the rector of the Bitola Theological Seminary], 14.09.1938 r. (in Serbian).
- Arkhiv Sviato-Mykolaivskoho monastyrja v s. Iza-Karputlash Khustskoho raionu. «Spisok i tochnoe opisanie zhizni bratii zhijushhiih i zhivshih v Monastyrji Svjatitelja o. Nikolaja chto pri sele Iza, okruga Hustskago v Karpatskoj Rusi» [Archive of the Saint Nicholas Monastery in the village of Iza-Karputlash, Khust district. "The list and exact description of the life of the brothers who live and lived in the Monastery of St. Fr. Nikolay at the village of Iza, Khustsky District in Carpathian Rus"], na 64 ark. (in Russian).
- Barjatorovič, J., 1938. Poklonički put u Svetu Goru [Pilgrimage path to Mount Athos], *Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1937/38 godinu*, Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», s. 42–46. (in Serbian).
- Biblioteka Matice srpske: fond Poklon biblioteka dr Irineja Ćirića i Stevana Ćirića [Library of Matica Srpska: gift library fund of Dr. Irinej Ćirić and Stevan Ćirić], ek. br. 113./prez. iz 1927, ark. 1–48. (in Serbian).
- Bogoslovija Svetoga Save u Sremskim Karlovcima. Izveštaj za školsku 1928/29 godinu* [Saint Sava Seminary in Sremski Karlovci. Report for the school year 1928/29], 1929, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija, s. 1–27. (in Serbian).
- Bogoslovija Svetoga Save u Sremskim Karlovcima. Izveštaj za školsku 1929/30 godinu* [Saint Sava Seminary in Sremski Karlovci. Report for the school year 1929/30], 1930, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija, s. 5–31. (in Serbian).
- Bogoslovija Svetoga Save u Sremskim Karlovcima. Izveštaj za školsku 1930/31 godinu* [Saint Sava Seminary in Sremski Karlovci. Report for the school year 1930/31], 1931, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija, c. 1–33. (in Serbian).
- Bogoslovija Svetoga Save u Sremskim Karlovcima. Izveštaj za školsku 1931/32 godinu* [Saint Sava Seminary in Sremski Karlovci. Report for the school year 1931/32], 1932, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija, s. 3–31. (in Serbian).
- Bogoslovija u Bitolju 1921 – 1932, *Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1932/33 godinu* [Seminary in Bitola 1921 – 1932, Serbian Orthodox Seminary in Bitola. Report for the school year 1932/33], 1933, Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», s. 4–47. (in Serbian).
- Ćorđević, Nikola, 1936. Stogodinjica Beogradske Bogoslovje, odnosno Bogoslovje Sv. Save [The centenary of the Belgrade Theological Seminary, that is, the Theological Seminary of St. Sava], *Bogoslovija Sv. Save u Srem. Karlovcima, Izveštaj za školsku 1935/6 godinu*, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija u Sremskim Karlovcima, s. 4–6. (in Serbian).
- Danilec, Ju., 2017. Podgotovka i provedenie Pervogo sobora Karpatorusskoj pravoslavnoj cerkvi 1921 g. [Background and carrying of the First Council of the Carpatho-Ruthenian Orthodox Church in 1921], *Teoloshki pogledi. Verskonauchni chasopis*, Beograd, №2, s. 285–300. (in Russian).
- Danilec, Ju., Marek, P., 2019. O misionerskoj dejatel'nosti vладыki Dosifeja (Vasicha) na Podkarpatskoj Rusi v 20-h godah XX veka [The Orthodox Mission of Bishop Dositheus (Vasić) in Subcarpathian Ruthenia in the 1920s], *Rocznik Teologiczny*, LXI – z. 3, s. 445–477. (in Russian).
- Danylets', Yu., 2016. Bohoslovs'ka osvita pravoslavnoho dukhovenstva na Zakarpatti (1910 – 1938 rr.) [Theological education Orthodox Clergy in Transcarpathia (1910–1938 years)], *Rusyn*, №1, s. 145–158. (in Ukrainian).
- Danylets', Yu., 2018. Navchannya vykhidtsiv iz Pidkarpats'koyi Rusi v dukhovnykh seminariyakh ta monastyr's'kykh shkolakh Serbs'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy (1920 – 1930 rr.) [Education of immigrants from Subcarpathian Rus in theological seminaries and monastic schools of the Serbian Orthodox Church (1920-1930)], *Trudy Kyyivs'koyi Dukhovnoyi Akademiyi*, №29, Kyyiv, s. 291–309. (in Ukrainian).
- Danylets', Yu., 2020. Zasnuvannya ta diyal'nist' pastyr's'kykh kursiv v s. Bushtyno na Pidkarpats'kiy Rusi v 1923 – 1924 rr. [The establishment and activities of the pastors' school in the village of Bushtyno in Subcarpathian Rus in 1923 – 1924], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU "Hoverla", vyp. 1 (42), s. 39–52. (in Ukrainian).
- Danylets', Yu., 2021. Otsinka vyroku na Druhomu Maramorosh-Syhots'komu protsesi (1913 – 1914 rr.) v periodytsi [Evaluation of the verdict at the Second Maramoros-Sygot trial (1913-1914) in periodicals], *Pravoslavnyy teologický sbornik*, Prešov, XLVII (32), s. 171–189. (in Ukrainian).
- Danylets', Yu., Kutsov, K., 2013. Yosyp Ivanovych Ilyuk [Yosyp Ivanovych Ilyuk], *Kalendar kraveznavchyykh pam'yatnykh dat na 2014 rik*, Uzhhorod: Vyd-vo V. Padyaka, s. 249–253. (in Ukrainian).
- Derzhavnyy arkhiv Zakarpats'koyi oblasti (DAZO) [Sovereign archives of the Transcarpathian region (SATR)], f. 2, op. 2, spr. 91, na 202 ark. (in Czech).
- DAZO, f. 117, op. 1, spr. 128, na 2 ark. (in Czech).
- DAZO, f. 21, op. 16, spr. 111, na 44 ark. (in Czech).
- DAZO, f. 21, op. 9, spr. 1261, na 51 ark. (in Czech).
- DAZO, f. 21, op. 9, spr. 237, na 18 ark. (in Czech).
- DAZO, f. 225, op. 1, spr. 49, na 2 ark. (in Russian).
- DAZO, f. r – 1490, op. 4d, spr. 168, na 104 ark. (in Russian).
- DAZO, f. r – 1490, op. 4d., spr. 140, na 96 ark. (in Russian).
- DAZO, f. r – 1490, op. 4d., spr. 165, na 104 ark. (in Russian).
- Devjat karpatorusskikh pravoslavnykh gimnazistov, *Novoje vremja*, 1927, 9 septembra, s. 3. (in Czech).
- Gardner, I., 1930. Karpatorussy v serbskikh Duhovnyh Seminarijah [Carpatho-Russians in Serbian Theological Seminaries], *Pravoslavnaja Karpatskaja Rus'*, 15 marta, c. 2. (in Russian).
- Gavrilovič, Nikola, 1984. *Karlovačka bogoslovija (1794 – 1920)* [Karlovac Theological Seminary (1794 – 1920)], Sremski Karlovci, 259 s., [24] s. s tablama: ilustr. (in Serbian).
- Inokentije, jeromonah, Grigorije, jeromonah, 1937. Poklonički put u Svetu Goru [Pilgrimage route to Mount Athos, Serbian Orthodox], *Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1936/37 godinu*, Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1, s. 65–70. (in Serbian).
- Izveštaj o bogoslovijama [Report on seminaries], 1922, *Vesnik Srpske Crkve*, septembar-decembar, s. 658. (in Serbian).

- Kondić, Pavle, 2005. *Cetinjska bogoslovija i njeno duhovno-prosvetno značenje: 1863 – 1945*: Bogoslovija Sv. Petra Cetinjskog, Cetinje, 308 s. (in Serbian).
- Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939), Olomouc: UP v Olomouci, 390 s. (in Czech).
- Marković Novakov, Aleksandra, 2011. *Pravoslavna srpska bogoslovija u Prizrenu: (1871 – 1890)*. Eparhija niška i Eparhija raško-prizrenska, Niš, 242 s. (in Serbian).
- Mitropolit skopski Josif, 2008. *Memoari* [Memoirs], Cetinje: Svetigora, 394 s. (in Serbian).
- Monych, O., 2020. Diyal'nist' pravoslavnoyi yeparkhiyi v komitati Maramorosh u pershiy polovyni XVIII stolittya [Activities of the Orthodox Eparchy in Maramorosh County in the first half of the 18th century], *Arkhivy Ukrayiny*, № 4, s. 107–127. (in Ukrainian).
- Marek, P., Bureha, V., Danilec, J., 2009. *Arcibiskup Sawatij (1880 – 1959). Nástin života a dila zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice. K 50. výročí úmrtí (1959 – 2009)*, Olomouc, Univerzita Palackého 250 s. (in Czech).
- Nash ustav [Our charter], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 16 sentjabrja, s. 1. (in Russian).
- Novyj Pravoslavnyj svjashennik [New Orthodox Priest], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 16 nojabrja, s. 8. (in Russian).
- Objavlenija Central'nago Pravoslavnago Komiteta [Announcements of the Central Orthodox Committee], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 16 sentjabrja, s. 3. (in Russian).
- Objavlenija Central'nago Pravoslavnago Komiteta [Announcements of the Central Orthodox Committee], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 23 sentjabrja, s. 5. (in Russian).
- Okonchili duhovnu seminariju [Graduated from the seminary], 1936, *Pravoslavnyj karpatorusskij vestnik*, №3–4, s. 16. (in Russian).
- Osobystyy arkhiv prot. Yoakyma Babynets'. Avtobiografija [Personal archive of prot. Joakima Babinets. Autobiography], prybl. kin. 1980 rr., na 3 ark. (in Russian).
- Osobystyy arkhiv prot. Yoakyma Babynets'. Avtobiografija [Personal archive of prot. Joakima Babinets. Autobiography], 1997, na 2 ark. (in Ukrainian).
- Preosvjashennyj Dosifej v Karpatskoj Rusi [His Grace Dositheus in Carpathian Rus], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 9 sentjabrja, s. 3. (in Russian).
- Puzović, Predrag, 2011. *Monaška škola u manastiru Rakovica* [Monastic school in Rakovica monastery], Beograd, 143 s. (in Serbian).
- Puzović, Predrag, 2012. Sarajevska bogoslovija [Sarajevo Theological Seminary], *Srpska teologija u dvadesetom veku: istraživački problemi i rezultati, knj. 12, Zbornik radova naučnog skupa*, Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, s. 174–183. (in Serbian).
- Radić, Radmila, 2002. *Država i verske zajednice 1945 – 1970. Prvi deo: 1945 – 1953* [State and religious communities 1945 - 1970. First part: 1945 - 1953], Beograd. INIS, 438 s. (in Serbian).
- Radić, Radmila, 2007. Bogoslovija Sv. Save u Sremskim Karlovcima: između Sinoda SPC i Ministarstva vera Kraljevine SHS [Theological Seminary of St. Sava in Sremski Karlovci: between the Synod of the SPC and the Ministry of Religion of the Kingdom of SHS], *Srpska teologija u dvadesetom veku: istraživački problemi i rezultati. Zbornik radova*, knj. 2. Priredio Bogoljub Šijaković. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, s. 239–240. (in Serbian).
- Rukopolozhen [Ordained], 1935, *Pravoslavnyj karpatorusskij vestnik*, №1, s. 15. (in Russian).
- Rukopolozheniya i naznacheniya [Ordinations and appointments], 1937, *Pravoslavnyj karpatorusskij vestnik*, №9, s. 16. (in Russian).
- Rukopolozheniya, naznacheniya na prikhody i peremeshcheniya svyashchennikov [Ordinations, appointments to parishes and transfers of priests], 1936, *Pravoslavnyj karpatorusskij vestnik*, №3–4, s. 14. (in Russian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1930/31 godinu* [Serbian Orthodox Seminary in Bitola. Report for the school year 1930/31], Bitolj: Štamparija i radionica papirnih kesa «Pobeda», 1931, s. 3–43. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1932/33 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1932/33], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1933, s. 6–38. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1933/34 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1933/34], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1934, s. 3–56. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1934/35 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1934/35], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1935, s. 16–64. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1935/36 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1935/36], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1936, s. 48–97. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1936/37 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1936/37], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1937, s. 70–87. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1937/38 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1937/38], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1938, s. 46–62. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1938/39 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1938/39], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1939, s. 46–65. (in Serbian).
- Srpska Pravoslavna Bogoslovija u Bitolju. Izveštaj za školsku 1939/40 godinu* [Serbian Orthodox Theological Seminary in Bitola. Report for the school year 1939/40], Bitolj: Štamparija i pečatoreznica «Pobeda», 1940, s. 8–55. (in Serbian).
- Statistický Lexikon obcí v Podkarpatské Rusi*, 1928, Praha, 70 s. (in Czech).
- Upis učenika u bitoljsku Bogosloviju za školsku 1927/28. God [Enrollment of students in the Bitola Theological Seminary for the school year 1927/28. year], 1927, *Glasnik. Služebni list Srpske Pravoslavne Patrijaršije*, broj 14, 15 (28) jula, s. 221. (in Serbian).
- V Karpatskiju Rus' [In Carpathian Rus], 1921, *Russkij pravoslavnyj vestnik*, 12 oktjabrja, s. 7. (in Russian).
- Žitelji i služitelji manastira Sv. Prohora kroz istoriju [Residents and servants of the monastery of St. Prohora through history]. [Online]. Dostupno: <http://www.svprohor.org/Siteview.asp?ID=5> (data zvernennâ: 26.06.2022 r.). (in Serbian).

Yurii Danylets

Candidate of History, PhD., Docent; Docent of the Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

JOHN THE THEOLOGIAN THEOLOGICAL SEMINARY IN BITOLA AND SUBCARPATHIAN RUS: HISTORICAL CONNECTIONS, EDUCATIONAL PROCESS, GRADUATES

The article investigates the historical ties of Subcarpathian Rus with one of the theological institutions in the Balkans - the St. John the Theologian seminary in Bitola. The deficient educational level of the Orthodox clergy in the early 1920s is characterized. The network of Orthodox seminaries in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes during this period is shown. Based on the documents of Serbian and Ukrainian archives, the stages of attracting students from Subcarpathian Rus to study in the Kingdom's secondary and higher spiritual and theological institutions are clarified. The role of the bishops-delegates of the Serbian Orthodox Church, who served the most for the departure of entrants to study in Macedonia, is assessed. For the first time in historiography, the names of the Transcarpathians who graduated from the seminary and were ordained as priests were established. The article also mentions other seminarians who were expelled for failure or transferred to other educational institutions. The article describes the seminary's curriculum, extracurricular activities, incentives system, and students' leisure time. The annual reports of the seminary also provide an opportunity to trace the way of reforming the educational institution's curriculum, increasing and decreasing the number of hours in certain subjects. The author concludes that Bitola Theological Seminary trained about 30 priests for Subcarpathian Rus and was among the most popular and respected in the region. The Orthodox clergy who graduated from the studios in Macedonia were highly educated and able to unite the faithful in the parishes. On this basis, the diocesan hierarchs entrusted the "Bitolians" with large parishes or problematic parishes where it was necessary to normalize the situation. The conclusions outline the prospects for further research.

Keywords: Bitola, theological seminary, Serbian Orthodox Church, Subcarpathian Rus, students.